

Kadriye Hocaoglu Alagöz

Dr. Öğr. Üye., Uludağ Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi, Bursa/Türkiye
Assist. Prof. Dr., Uludağ University/Faculty of Science and Art, Bursa/Turkiye

eposta: kadriye_hocaoglu@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3584-4612> - RorID: <https://ror.org/03tg3eb07>

Atıf/Citation: Hocaoglu Alagöz, Kadriye. 2025. "Taş Dikmek" Geleneği ve Klasik Türk Şiirindeki Anlam Çerçevesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13/42, 338-348.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1604253>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	19.12.2024
Kabul Tarihi/Accepted:	22.02.2025
Yayın Tarihi/Published:	15.03.2025

"TAŞ DİKMEK" GELENEĞİ VE KLASİK TÜRK ŞİİRİNDEKİ ANLAM ÇERÇEVESİ

Öz

İnsanoğlunun yaratılışından itibaren doğaya ait tüm unsurların günlük hayatın içerisinde aktif olarak kullanıldığı, ayrıca mitik düşünce ve inanışlara konu olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda doğadaki her canlı ve nesnenin ruhunun olduğuna inanılması, her varlığın kutsal olarak algılanmasına sebebiyet vermektedir. İlkel toplumların hafızasında yer edinen taş da çeşitli uygulamalar ve inanışlara konu olmuş; vurucu, öldürücü ve koruyucu yönü ile ön plana çıkmıştır. Ayrıca ilkel toplumlarda dünyanın yahut insanın yaratılışının taşla ilişkilendirilmesi, tapınma ve sihir-büyük işlevinin bulunması, taşın kar yahut yağmur yağdırabilmesi dikkat çeken diğer hususlardandır.

Türk inanç ve düşünce sisteminde taşın Göç Destanı'ndan itibaren çeşitli edebî metinlerde yer alması, Türk toplumundaki işlevini ve önemini gösterir. Ayrıca klasik Türk şiirinde taş, birçok deyim ve atasözü içerisinde sağlamlık ve sabitlik yönüyle de ön plandadır. Edebî metinlerde "taş dikmek" deyiminin "meclise taş dikmek" şeklinde kullanılması da dikkat çekicidir. Söz konusu kullanımın özellikle klasik Türk edebiyatının "hazan vakti" olarak nitelendirilecek son dönem metinlerinde kullanılması, deyim tarihsel seyrine ve tarihsel seyrir içerisindeki anlam çerçevesinde yer alan değişikliklere örnek oluşturmaktadır. Bu makalede taşın Türk kültüründeki öneminden yola çıkarak klasik Türk şiirindeki "taş dikmek" deyiminin kullanımına yer verilecek, Türk toplumunda yaygın yer edinmiş bir nesnenin deyimleşme süreci ve yüzyıllara göre deyim anlam çerçevesi konu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, taş, okçuluk, taş dikmek, meclise taş dikmek.

"TO PLANT STONES" TRADITION AND ITS FRAMEWORK OF MEANING IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Abstract

It is known that since the creation of human beings, all elements of nature have been actively used in daily life and have also been the subject of mythical thoughts and beliefs. In this context, the belief that every living thing and object in nature has a soul causes every being to be perceived as sacred. Stone, which has a place in the memory of primitive communities, has also been the subject of various practices and beliefs; it has come to the fore with its striking, lethal and protective aspects. In addition, in primitive societies, the creation of the world or man is associated with stone, its function in worship and magic-witchcraft, and the ability of stone to make snow or rain are other notable issues.

In the Turkish belief and thought system, the fact that stone has been included in various literary texts since the Migration Epic shows its function and importance in Turkish society. In addition, stone is also prominent in classical Turkish poetry with its solidity and stability in many idioms and proverbs. It is also noteworthy that the phrase "stone digging", which draws attention in literary texts, is used as "stone digging". The use of this usage, especially in the late period texts of classical Turkish literature, which can be described as "hazan zaman", is an example of the historical course of the idiom and the changes in the meaning frame within the historical course. In this article, based on the importance of stone in Turkish culture, the use of the idiom "planting a stone" in classical Turkish poetry will be included, and the idiomization process of an object that has a widespread place in Turkish society and the meaning framework of the idiom according to centuries will be discussed.

Keywords: Classical Turkish poetry, stone, archery, erecting stones, erecting stones in the assembly.

Giriş

Taş, insanoğlunun yaratılışından itibaren her toplumun hafızasında varlığını sürdüren, çeşitli uygulama ve inanışlara konu olan bir unsurdur. İlkel topluluklarda tabiatın tamamen canlı olarak algılanmasıyla birlikte yaratılan her canlının yahut nesnenin insanoğlu için işe yarayan yahut yaramayan ayrımı önem kazanmaktadır. Taş da öldürücü, vurucu ve hatta koruyucu bir kuvvet olarak görülmesi sebebiyle pek çok ilkel toplulukta anlam kazanmıştır (Tanyu 1968: 19-20). Taşın sertliği ve dayanıklılığı ilkel insanın dinsel anlayışında da ön plandadır. Her şeyden önce var olan taş, kalıcıdır ve gücü temsil eder (Eliade 2009: 222). Bu bağlamda bazı ilkel toplumlarda -Kızılderililerde- dünyanın yaratılışı ve insanın menşei meselesinde insanın taş yahut ağaçtan zuhur ettiği düşüncesinin varlığı bu duruma delildir (Tanyu 1968: 20). Taşın doğurganlıkla ilişkilendirilerek farklı toplum ve inanışlarda yer alması -özellikle de- gebe kadınlara benzeyen taşların bu amaçla kullanılması da dikkate değerdir. (Karakaş 2015: 162). Ayrıca taşın tapınma, sihir-büyü-tılsım, uğur, ilaç, bereket, şifa, adak, yemin, çocuk doğurma, cinsiyet tayini, yağmur yahut kar yağdırma gibi pek çok işlevinin olduğu da bilinmektedir (Acun 2017: 11).

Taş ve kayaların çoğunun canlı olarak kabul edilmesi, onların bu canlılığı etrafında çeşitli inanış ve uygulamaların geliştirilmesine sebep olmuştur (Peker 2015: 167). Buna bağlı olarak pek çok kültür ve inanışta taşlara kutsiyet atfedildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Taşlara kutsiyet yahut ilahi bir anlam atfeden toplumlar, taşlarla ilgili pek çok inanış geliştirmiş ve ritüeller gerçekleştirilmiştir. (Karakaş 2015: 161). Mısırlıların taşı, mezarlarda kullanmalarının yanı sıra inançlarında muska, tılsım olarak kullanmaları ve uğur getirdiğine inanmaları (Tanyu 1968: 8); Babil’de fal ve büyü için taşın kullanılmasının yanı sıra hastalıklara karşı da koruyucu bir unsur olarak muska yaparak boyunlarında taşınmaları; Asurlarda anıt taşı olarak yer alması; Sümer ve Akatlarda üzeri yazılı ufak taşların birer muska olarak koruyuculuğuna inanılması (Tanyu 1968: 8); Romalıların taşla büyü yapıp fal bakmaları (Tanyu 1968: 14); Hititlerin Huvaşi taşı, Friglerin anatanrıçası Kibele’nin taşı (Tanyu 1968: 11), taşa yönelik kutsal görünümünden sadece birkaçıdır.

Toplulukların inanç sistemlerinin yanı sıra dinî ritüellerde de taşı yaygın olarak kullandıkları görülür. Hinduizm’de ve Hint halkı arasında taşın içine tabiat üstü bir gücün yerleştiğine inanılmakta olup taşlar -genellikle- fal, şifa, bolluk-bereket, büyü, uğur, niyet-dilek maksadıyla kullanılmaktadır. Ayrıca bu kültürde bazı taşlara özel bir saygı gösterilmesi ve buna bağlı olarak da ilahların yanına belirli taşların bırakılması durumu söz konusudur. Ayrıca Çin dinlerinde de taşın muska, büyü ve uğur için kullanılması dikkat çekmektedir (Tanyu 1968: 24). Sâmi halklarının genellikle göğüslerinde bir ziynet eşyası olarak taşlar taşınmaları, taşın büyü, tılsım, uğur maksadıyla bu kültürde yer aldığına bir göstergedir (Tanyu 1968: 26).

Türk kültüründe taş, kütleleşme özelliği taşıyarak hem edebî metinlerde hem de toplumsal hayatta önemli bir işleve sahip olmuştur. Bu durumun ilk ve en önemli yansıması, Göç Destanı’nda görülmektedir. Çinlilerin oyunu kutlu görülen bir kayanın parçalanmak suretiyle ülkeden götürülmesi ve Türk yurdunda bütün işlerin tersine gitmeye başlaması, vatan toprağından bir çakıl taşı bile verilmesinin ağır sonuçlar doğuracağına dair bir inancın oluşmasına sebebiyet verir. Bu durum, Türkler arasında vatan toprağının kutsallığı ile ilişkilidir (Peker 2015: 168).

Türk toplulukları içerisinde Altaylılara ve Yakutlara ait destanlarda taşın yaratıcılık vasıflarına vurgu yapıldığını, Altay Türk destanına göre Ülgen’in insanoğlunun etini, topraktan; kemiğini ise taştan yarattığını özellikle belirtilmek gerekir (Ögel 2003: 465; Karakaş 2015: 165). Altay kıyamet tasvirinde denizin dibinde dokuz çatalı bir karataş bulunması ve büyük çalkantılarla ayrılıp dibi görüldüğü zaman bu taşın da ortaya çıkarak dokuz yerinden ayrılması söz konusudur. Mitik düşünceye göre Tanrılar, kâinat yaratıldığı zaman bir taşın üzerine oturarak yaratma işini tamamlamışlardır. Dünyanın sonunun gelmesi ise büyük bir sarsıntı ile denizleri yararak dokuz çatalı karataşın görünmesiyle gerçekleşmiştir (Seyidoğlu 2011: 48-49). Bu bağlamda taşların öncelikle tanrıların kullandıkları malzemelerden olması

“Taş Dikmek” Geleneği ve Klasik Türk Şiirindeki Anlam Çerçevesi

sebebiyle kutsallıkla da ilişkilendirildiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Yağmur yağdıran¹, kısırlığa sebep olan, doğumda kolaylık sağlayan veya çeşitli hastalıklara iyi gelen taşların varlığının yanı sıra taşlara sihir atfedilmesi bu taşların vaktiyle tanrılar tarafından kullanılmış olmasından ileri gelmektedir (Seyidoğlu 2011: 49).

Taşın yüce ve kutsal olanı temsil ettiği, yıkılmayacağı ve sonsuza kadar varlığını sürdüreceğine olan inanç, Hacerü'l-Esved taşında görülmektedir (Eliade 2009: 272; Karakaş 2015: 164). Ayrıca Hz. Muhammed'in mucizelerinden biri de taşlarla ilgilidir: Ebu Cehil'in daha önce Hz. Muhammed'i sınamak için avucuna aldığı çakıl taşlarını kastederek “Büyücü değilsen avucumda ne olduğunu söyle!” demesi ile avucundaki taşların dile gelip şahadet getirmesi hadisesi bu hususta önemlidir (Durmuş 2016: 1022-1023).

Hem tarihî süreç içerisinde hem de günümüzde kutsal taşlar üzerine Anadolu'nun hemen her yerinde anlatılan efsane ve mitolojik anlatılarla desteklenerek ortaya çıkan taş kültürünün, kolektif bilinç dışının da etkisiyle nesilden nesle nakledilmesi dikkat çekicidir (Karakaş 2015: 165). Bu bağlamda taşın hem fiziksel özelliği hem de dinî yahut mitik özellikleri sebebiyle Türk halk kültüründe varlığını yaygın olarak sürdürmesi olağandır.

1. Klasik Türk Şiirinde Taş

Taşa ilgili tüm kültürel ve mitik düşünceler göz önünde bulundurulduğunda taşın, halkın günlük yaşamının yanı sıra edebî metinlerde de varlık göstermesi kaçınılmazdır. Pek çok alt başlıkta değerlendirilebilecek olan taş ve taşla ilgili unsurlar arasında bu çalışmada, “taş dikmek” geleneğinin anlam çerçevesine odaklanılmıştır.² “Taş dikmek / meclise taş dikmek” kalıp ifadelerinin kullanımına dair verilerin toplanmasında LEHCEDİZ (Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü)³den yararlanılmıştır. Tarihî seyir içerisinde klasik Türk şiirinin varlık gösterdiği ilk dönemlerden itibaren “taş dikmek” kalıp ifadesinin kullanıldığı; tespit edilen örneklerin yaygın olarak XVI. yüzyıldan itibaren görülmeye başlandığı özellikle de son dönem metinlerinde (XVIII.-XIX. yüzyıl) şairler tarafından tercih edildiği tespit edilmiştir.

1.1. Mezarın başına taş dikmek

Klasik Türk şiirinde taşın yaygın olarak gerçek anlamda bir taşın maddî açıdan bir yere dikilmesiyle yer edindiği görülür. Bu bağlamda mezarların başına dikilen mezar taşları, saygı ve anma ifadesi; ölen kişiyi unutulmaktan kurtaracak bir araç olarak nitelendirilebilir. Hayâlî

¹ Yada Taşı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk: Kalafat 1999: 41-43.

² Çalışma, “taş dikmek” deyiminin anlam çerçevesiyle sınırlandırılmıştır. Bağlam açısından benzerlik taşıyan “sütun dikmek, nişan dikmek vb.” kullanımlar, amaç ve kapsam gereği çalışmaya dâhil edilmemiştir.

³ bk: https://lehcediz-com.eu1.proxy.openathens.net/tarama/pages/arama/arama_sonuc.php?s=ta%C5%9F+dik (Erişim Tarihi: 09.09.2024).

Bey (ö. 964 / 1556-57), ah oklarını menzile ulaştırmaya çalışan bir okçu olarak kendini tasavvur ettiği beyitte mezarının başına da taşlar dikerek adının sanının unutulmamasını sağlamıştır:

Atduk murâd menziline âh okların

Taşlar dikildi oldu nişâne mezârumuz (Hayâlî Bey Divanı, G. 193 / 2)

Aynı dönem şairlerinden Üsküplü İshâk Çelebi (ö. 944 / 1538)'nin şiirinde ise şairin yalnızlık ve gamla geçen bir ömrün sonunda mezarının da sahipsiz kalacağına, ölünce mezarına bir taş bile dikilmeyeceğine dair üzüntü ön plana çıkar:

Derd-mend İshâkı ağlan kim garîb üftâdedür

Kimsesi yokdur dike öldükde bir taş üstine (Üsküplü İshâk Çelebi Divanı, G. 241 / 5)

Kabrümüzde taş dikmeñ yazmañ aña adumuz

Lâübâlî 'âşıkuz nâm ü nişândan fârigüz (Zâtî Divanı, G. 568 / 7)

Hasan Ziyâ'î Efendi (ö. 992/1584) ise sevgilinin eziyeti karşısında perişan olduğu için öldüğünde mezarının başına taş dikilmesini istememektedir. Genel inanışa aykırı olan bu istek, şairin merhametsiz sevgilinin mahallesinde izim kalmasın diyerek sitemli bir dille ifade edilir:

Ölürsem cevri-i cânân ile taş dikmeñ mezârumda

Nişânım kalmasuñ kûyında ol bî-rahm cânânıñ (Mostarlı Hasan Ziyâ'î, G. 230 / 6)

1.2. Ok atışlarında taş dikmek

Klasik Türk şiirinde okçulukla ilgili kullanımlar⁴, âşık-sevgili bağlamında yahut okçuluk terimlerinin şiirde edebî bir malzeme olarak ele alınması şeklinde kullanılır: Bu başlık altında özellikle okçulukta rekor kırmak anlamında kullanılan taş dikmek geleneği değerlendirilmiştir.

Dürrî Ahmed (ö. 1135 / 1722-23)'in, "Kuvvet-i tab' ile fi'l-fevr didi târîhin / Kapudanlıkda taşın dikdi Mehmed Paşa" (Kt. 22 / 17) makta beyitli tarih manzumesi, Kapudan Mehmed Paşa'nın Sene 1116'da Okmeydanı'na taş diktirmesi üzerine söylenmiştir. Şair, Mehmed Paşa için yazdığı diğer tarih kıtalarında da onun bu alandaki başarısına vurgu yapmak için taş dikmek geleneğinden yararlanmıştır:

Didi tahsîn iderek Dürri-i dâ'î târîh

Pehlevândır yine taş dikdi Mehmed Paşa (Dürrî Divanı, Kt. 48 / 9)

⁴ Klasik Türk şiirinde yer alan okçuluk terimleri ile ilgili bk: Aksoyak 2016: 91-108; Şentürk 2015: 71-142; Uçar 2022: 130-141; Yücel 2015.

Pehlevânlar görüp âsârını tahsîn itdi

Fahr idüp emr-i şehenşâh ile taş dikse n’ola (Dürrî Divanı, Kt. 49 / 7)

Enderunlu Vâsıf (ö. 1240 / 1824-25), cirit atmada Hasan Ağa’nın menzili (hedef; mesafe), on beş gez⁵ geçtiğini belirtir. Şair, Hasan Paşa’nın rakibi, Hüseyin Paşa’yı on beş gez geçerek taş dikmeyi hak ettiğini söyler. Ayrıca beyitte gez kelimesi hem mesafeyi tayin eden bir ölçü birimi hem de kez anlamıyla tevriyeli kullanılmıştır:

Bir cirîd atıp Hasan Aga bu görkî menzile

Geçdi on beş gez Hüseyin Paşa’yı taş dikip yazın (Enderunlu Vâsıf Divanı, Kt. 16 / 1)

Ok atıp başarısını kanıtlayan kişiler için taş dikilmesi ve ardından ziyafet verilmesi âdeti ise Dürrî’nin şiirinde ifade bulur. Söz konusu davetlere devrin padişahının da katılması, değer verilen bir gelenek olduğunu gösterir:

Hikmeten menzile ok atmış idi ol âsaf

Düşdi taş dikmesi ol vakte müsâdif meselâ (Dürrî Divanı, Kt. 34 / 13)

Çünkü taş dikmede olmuş idi ziyâfet ‘âdet

Geldi ol da’vete sultân-ı mekârim-pîrâ (Dürrî Divanı, Kt. 34 / 14)

Okçulukta yayı iyi çekebilmek güç, kuvvet ve yetenek ister. Bâzû kelimesi mecazen güç, kuvvet anlamında kullanılmaktadır. Vâsık (ö. 1165 / 1751-52), ok atmada bâzû kuvvetine ve müsabaka için alıştırma yapmaya (idmân) dikkat çektiği beyitte, başarılı olanlar için meydanda taş dikildiğini vurgular:

Gelip bâzû-yı kuvvetle ayak basdı nişan dikdi

Zihî idmân okı atdı vü taş dikdi bu meydânda (Vâsık Divanı, Kt. 22 / 4)

XIX. yüzyıl müelliflerinden Mehmed Râif (ö. 1263 / 1847) *Divançesi*’nde ok atıp taş diktirme başarısını gösterenler için “şastına kuvvet” duasında bulunur. Şast (şest), okçuların ok atma sırasında parmaklarına taktıkları yüzüğün adıdır:

Ok atdı bozdı menzil taş dikdi şimdi meydâna

Dediler şastına kuvvet görenler menzili yâ Hak (Râ’if Divançesi, 16 / 2)

Okçuluk ve taş dikme ile ilgili şiirlerde dikkat çeken mekân ise Okmeydanı’dır. Bursa ve Edirne gibi ilk Osmanlı merkezlerinde görülen Okmeydanı, İstanbul’un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed’in emri ile İstanbul’da da kurulmuş ve vakıflaştırılmıştır (Yücel 2015: 81). Bu meydana girmek isteyen okçular, üstat bir okçudan kabza alıp okçular defterine

⁵ Gez, eskiden özellikle okçuların kullandığı mesafeyi tayin eden ölçü birimidir.

kendilerini kaydettirmek zorundadır (Aksoyak 2016: 100). Sûrnâme-i Vehbî'de de anılan Okmeydanı, eskiden sadece okçulara özel bir semttir. Okmeydanı'nın pek çok şair tarafından hüner gösterme mekânı olarak şiirlerde yer aldığı görülmektedir:

Emr-i şâhenşâh ile taş dikdi Ok Meydânına

Olmadı hakkâ bu âsâra muvaffak bir müşîr (Dürrî Divanı, Kt. 57 / 15)

Gelüp şevketle Okmeydânına tîr atdı biñ adım

Kemân-keşlikde taş dikdi hüner gösterdi 'udvâna (Antepli Aynî Dîvânı, T. 163 / 2)

Okmeydanı'nda ok atıp meydanda toz attıran, taş diken usta isim ise Tozkoparan lakaplı İskender Efendi'dir. Tozkoparan, XVI. yüzyıl sonlarında yaşamış bir yeniçeridir. Reşat Ekrem Koçu, Yeniçeriler adı eserinde Tozkoparanla ilgili şu bilgileri nakleder:

“Okmeydanı'ndaki Atıcılar Tekkesi'nde yay kabzası kavramış, yaman pençesinin acı kuvvetiyle yayını kurarken yayın “toz”⁶u çocuğun kuvvetine tahammül edemeyerek kopmuş, o gün orada bulunan “Yıldırım Baba” adında ihtiyar bir Bektaşî kemankeş pehlivan,

-Bu toz koparan çocuk hepinizi gölgede bırakacak!... demiş ve İskender'in lakabı o gün “Tozkoparan” kalmış.” (1964: 109).

Okçuluktaki başarıları geçilemeyen, meydanın tozunu attıran levend yeniçerinin klasik Türk şiirinde yer alması da kaçınılmazdır:

Her hünerde kasabü's-seyfi alup taş dikdi

Tozadup Tozkoparan menzilini itdi hebâ (Belîğ Mehmed Emin Divanı, T. 13 / 11)

İstanbul Okmeydanı'nda yapılan menzil atışlarında Osmanlı padişahlarından Sultan IV. Murad, Sultan III. Selim ve Sultan Mahmud taş dikmişlerdir. Özellikle de Sultan III. Selim'in 1012 gezlik (667 metre) mesafeye attığı okun düştüğü yere dikilen taş, geleneğin sadece mimariye açılan kapısını temsil etmekle kalmaz; şiirde de kendini gösterir:

Oldu cem'iyetli târîh-i metîn

Şâh Selîm taş dikdi biñ gez âferîn (Ebûbekir Celâlî Dîvânı, T. 13 / 13)

Hisâb-ı harf-i mu'cemle didim târîhini 'Aynî

Hezâr âdem ok atdı Şeh Selîm taş dikdi meydâna (Antepli Aynî Dîvânı, T. 163 / 10)

⁶ “Organik yaylar ısı ve nem gibi dış tesirlerden kolayca etkilendiklerinden, bunu engelleme amacıyla yay üzerine kayın ağacı kabuğu yahut atların sağrı derisi gibi malzemelerden yapılan kaplamalara toz denir.” Şentürk, 2015: 117-118.

Nâvek atup biñ adum câya o şâh-ı kâm-rân

Şân ile taş dikdi meydânda gelüp Sultân Selîm (Ferrî Dîvânı, T. 3 / 5)

1.3. Türlü alanlarda üstün başarı gösteren kimselere değerbilirlik göstermek için taş dikmek

Klasik Türk şiirinde farklı yüzyıllarda şairlerin kendi sanatını, şiir yeteneğini övmek için “taş dikmek” deyiminden yararlandıkları görülür. Özellikle de XIX. yüzyıl müelliflerinden Enderunlu Vâsıf’ın bu durumu değişik sebeplerle pek çok kez kullanması dikkat çekicidir:

Def’a-i sâlisde hurd edip vasatdan beyzâyı

Taş dikdi sâha-i san’atda şâh-ı Cem-vakâr (Enderunlu Vâsıf Divanı, Kt. 30 / 16)

Vâsıf ne söz bu san’ata târîh-i cevher-zînete

Taş dikdi sahn-ı himmete şâh-ı cihân-ı Cem-vakâr (Enderunlu Vâsıf Divanı, Kt. 31 / 60)

Sezâ cevher kalemle yazsalar târîhini Vâsıf

Hüner-verlikde ‘avn-i Hakla taş dikdi şeh-i mümtâz (Enderunlu Vâsıf, Kt. 47 / 29)

Ayrıca Vâsıf, soyut unsurları somutlaştırarak nazmını menzile benzetir ve idrâk okunu atıp taş diktiğini belirtir; şairlik maharetinin en uç noktasında olduğunu ifade etmek için okçulukla ilgili taş dikme geleneğinden faydalanır:

Taşı dikdim menzil-i nazma dü pâ-yı hâmeden

Nâvek-i idrâkümün işte ayak şâhidleri (Enderunlu Vâsıf Divanı, K. 14 / 113)

Müderriszâde İzzet (ö. 1271 / 1855)’in “Dünyada kese (para kesesi) kapmaktan büyük sanat mı vardır; işte, bu hizmette biz çoktan beridir taş dikmişiz, ustalık göstermişiz.” manasındaki beyti, “taş dikmek” deyimini barındırmakla birlikte sosyal bir eleştiri de içermektedir:

Kîse kapmakdan büyük san’at mı vardır dünyede

İşte bu hidmetde biz taş dikmişiz çokdan beri (Müderriszâde İzzet Divanı, K. 15 / 50)

Klasik Türk şiirinde âşık-sevgili ilişkisi açısından şiirler değerlendirildiğinde âşığın mahabbet meydanına taş diktiği yerde göğsünü bakış oklarına hedef tutması da kaçınılmazdır. Bu bağlamda âşığın sinesi bazen bir hedef tahtası olarak tasvir edilir. XVIII. yüzyıl şairlerinden Muvakkitzâde Pertev (ö. 1222 / 1807-8)’in “taş dikmek” tabirini kullanımı, bu duruma örnektir:

Taş diktim hele meydân-ı mahabbetde bugün

Sînemi tîr-i nigâha hedef ettim Pertev (Pertev Divanı, G. 435 / 4)

XVIII. yüzyılın usta kalemlerinden Sünbülzâde Vehbî (ö. 1224 / 1809)'ye göre sevgili, mücevher (ile süslü) hançer çekse âşığın sinesinde taş diker:

Taş dike sîne-i 'âşıkda eger

Nâz ile çekse mücevher hançer (Şevkengîz / 406)

Bir alanda hüner göstermek deyince tüm hünerleri kendinde toplamayı başarmış isim, klasik Türk şiirinde sevgilidir. Sevgilinin meclisteki hâkimiyetini “meclise taş dikmek” olarak nitelendiren Rodosçuklu Fennî Efendi (ö. 1193 / 1779-80 ile 1214 / 1799-1800 yılları arası), deyimın anlam çerçevesini genişleterek bu bağlamda tek örnek olarak edebiyat tarihinde yer edinmiştir. Ayrıca rakibin sevgilinin azarını iştince korkudan ölmesini de çağrıştıran şair için sevgili her zaman “üstünlüğünü göstermeye” yahut “taş dikmeye” hazırdır:

Bu şeb meclisde taş dikmiş yine ol âfet-i devrân

Rakîbe hışm edip çîn-i cebînin bîm göstermiş (Fennî Divanı, G. 116 / 4)

Sonuç

İnsanoğlunun yaratılışından itibaren doğa ve insan arasındaki ilişki aralıksız devam etmiştir. İlkel topluluklarda yaratılan her canlının ruhunun olduğuna inanılması, nesnelere kutsallık atfedilmesine sebebiyet vermiştir. Doğada yer alan bir nesnenin insanoğlu için fayda sağlayıp sağlamaması ve buna göre kendisine değer atfedilmesi, modern toplumlarda da görülen bir durum olarak varlığını sürdürmüştür. Bu bağlamda güç ve kuvveti temsil eden taş, pek çok din ve düşünce sisteminde olduğu gibi Türk kültüründe de kültleşme özelliği taşıyarak önemli bir yer edinmiştir.

Taşa ilgili tüm kültürel ve mitik düşünceler göz önünde bulundurulduğunda taşın, halkın günlük yaşamının yanı sıra edebî metinlerde de varlık göstermesi kaçınılmazdır. Pek çok alt başlıkta değerlendirilebilecek olan taş ve taşla ilgili unsurlar arasında bu çalışmada, “taş dikmek” deyimının anlam çerçevesi ele alınmıştır. Klasik Türk şiirine ait örneklerin XVI. yüzyıldan itibaren yaygın olarak görülmeye başlandığı özellikle de son dönem metinlerinde (XVIII.-XIX. yüzyıl) şairler tarafından tercih edildiği tespit edilmiştir. Ancak bu durum klasik Türk şiirinin ilk dönemlerinde deyimın kullanılmadığı anlamına gelmemektedir. Tarihî seyir içerisinde her zaman varlığını gösteren “taş dikmek” kullanımının gerçek ve mecazî anlamlı olarak şiirlerde yer aldığını söylemek mümkündür. “Taş dikmek”, bir mezarın başına mezar taşı koymak; eskiden okçulukta rekor bir atışta okun düştüğü yere nişan olarak bir taş koymak; çeşitli alanlarda başarı gösteren kişilerin başarısına vurgu yapmak anlamlarıyla edebî metinlerde varlık göstermiştir. Son dönem şairlerinden Rodosçuklu Fennî'nin şiirinde ise “meclise taş dikmek” deyimini tespit edilen tek örnek olarak sevgilinin meziyetlerini ve meclisteki varlığının gücünü gösteren bir delil olarak kültür ve edebiyat tarihinde yerini almıştır.

Kaynakça

- Acun, Hakkı. 2017. “Türk Kültüründe Taşlar”, *Kültürümüzde Taş*. Haz. Emine Gürsoy Naskali, Murat Koçak. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Açıkgöz, Ali. 1994. “Belîğ Dîvânı Metin- İndeks”. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Aksoyak, İsmail Hakkı. 2016. *Söylenmemiş Sözler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Arslan, Mehmet. 2004. *Antepli Aynî Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Atik, Arzu. 2016. *Müderrişzade Sadullah İzzet Divanı*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Atik Gürbüz, İncinur. 2011. *Vâsık İlâhîzâde Mehmed Emîn Dîvân*. Ankara: Grafiker Yay.
- Bektaş, Ekrem. 2017. *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55973,pertev-divanipdf.pdf?0>. (Erişim Tarihi: 07.12.2024).
- Çavuşoğlu, Mehmet Ali, Ali Tanyeri. 1987. *Zâtî Divanı*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yay.
- Çavuşoğlu, Mehmet Ali, Ali Tanyeri. (1990). *Üsküblü İshâk Çelebi Divan*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yay.
- Dereli, Üzeyir. 1996. “Belîğ Mehmed Emîn, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Türkçe Eserlerinin Tenkidli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Durmuş, Gülşah. 2016. “Mevlânâ’nın Mecâlis-i Seb’asında Tahkiyeye Dayalı Değer Eğitimi”. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* (11/3): 1011-1048.
- Eliade, Mircea. 2009. *Dinler Tarihine Giriş*. Çev. Lale Arslan. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Gürel, Rahşan. 2019. *Enderûnlu Vâsıf Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Gürgendereli, Müberra. 2017. *Mostarlı Hasan Ziyâ’î Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 07.12.2024).
- Hocaoğlu Alagöz, Kadriye. 2016. *Rodosçuklu Kömürkayazâde Fennî Müşâ’are Divançesi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Lehcediz.com:https://lehcedizcom.eu1.proxy.openathens.net/tarama/pages/arama/arama_sonuc.php?s=ta%C5%9F+dik. (Erişim Tarihi: 09.09.2024).
- Kalafat, Yaşar. 1999. *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

- Karakaş, Rezzan. 2015. "Türk Mitolojisinde Taş Kültü". *Türk Mitolojisine Giriş*. Ed. Fatma Ahsen Turan, Meral Ozan. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Kırbıyık, Mehmet. 1994. "Ferrî Mehmed Hayatı, Eserleri ve Dîvânının Tenkîdli Metni". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ögel, Bahaeddin. 2003. *Türk Mitolojisi C. I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Peker, Selçuk. 2015. *Mezar ve Türbelere Kült Merkezli Bir Bakış (Aksaray Örneği)*. Konya: Kömen Yayınları.
- Sarıkaya, Erdem. 2018. *Ebûbekir Celâlî Divanı (Karşılaştırmalı Metin-İnceleme)*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Seyidoğlu, Bilge. 2011. *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şentürk, Ahmet Atilla. 2015. "Okçuluk Tarihine Yeni bir Kaynak Olarak Osmanlı Şiiri". *M. Ali Tanyeri Anısına Makaleler*. Ed. Hatice Aynur, Hanife Koncu. İstanbul: Ülke Yayınları.
- Tanyu, Hikmet. 1968. *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihat. 1992. *Hayâlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uçar, İlhan. 2022. "Osmanlı Doneminde Okçuluk Alanında Yapılan Çalışmalar ve Okçuluk Terimleri". *Universal Journal of History and Culture* (4/2): 130:141.
- Vural, Ramazan. 2020. *Dürri Ahmed Efendi Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73492,durri-ahmed-efendi-divanipdf.pdf?0>. (Erişim Tarihi: 07.12.2024).
- Yenikale, Ahmet. 2011. *Sünbül-zâde Vehbî Şevk-engîz*. Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.
- Yıldırım, Hafsanur. 2016. "Râ'if Divançesi İnceleme-Metin". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yücel, Ünsal. 2015. *Türk Okçuluğu*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

